

OBSERVAȚII ARHEOLOGICE LA SNAGOV

de GH. I. CANTACUZINO

În 1996 au fost efectuate sondaje de salvare la mănăstirea **Snagov**, în zona săpăturilor arheologice din 1933, afectată de lucrările de restaurare din 1943–1944 și 1995. S-au obținut date privind fundațiile primei biserici, din a **doua jumătate a sec. XIV**, care sunt publicate pentru prima oară, și s-au descoperit urme din **faza târzie a epocii bronzului și vestigii getice**.

Lucrările de consolidare și restaurare a bisericii și turnului mănăstirii **Snagov**, începute în 1992, au inclus și refacerea trotuarului din jurul bisericii¹. Acesta înlocuiește trotuarul amenajat după exemplara restaurare a monumentului condusă de arh. Ștefan Balș în 1943², care urmărea în cea mai mare parte traseul fundațiilor primului lăcaș, descoperite cu ocazia săpăturilor întreprinse de D. V. Rosetti în 1933³. Proiectul se putea baza pe rezultatele acestor săpături, avizul recomandând pentru o următoare fază de proiectare, cu abordarea întregului ansamblu, întocmirea unei sinteze a studiilor istorice și arheologice existente, completată de noi cercetări. Nu a fost prevăzută din păcate o cercetare arheologică prealabilă, necesară pentru verificarea situației din jurul bisericii, în zona vechilor fundații, iar datorită unor regretabile disfuncționalități, lucrările de amenajare a trotuarului s-au desfășurat fără asistență arheologică⁴. În situația

¹ Proiectul „Consolidare și restaurare – biserica și turnul mănăstirii Snagov”, întocmit în 1990 de Întreprinderea de Proiectare, Expertizare și Studii „PERS”, șef de proiect arh. Liana Bilciurescu, a fost avizat de DMSI cu avizul nr. 162/27. 02. 1991. El prevedea un trotuar din lespezi de piatră pe un pat din beton armat gros de 10 cm, înconjurat la o distanță de 2–3.50 m de zidurile bisericii de o rigolă cu pereții și partea inferioară din beton armat, având lățimea la interior de 50–60 cm și adâncimea de 0,50–1 m, cu o scurgere asigurată spre lac. Patul de beton armat trebuia așezat pe un strat de nisip, deasupra fundațiilor vechii biserici, al căror traseu urma să fie marcat în trotuar. Cotele prevăzute pentru trotuar au fost fixate arbitrar, fără a se ține seama că nivelul terenului fusese coborât la restaurările anterioare.

² N. I. Șerbănescu, *Istoria mănăstirii Snagov*, București, 1944, p. 144; vezi dosarele 3 419–3 420 din arhiva Direcției Monumentelor Istorice.

³ D.V. Rosetti, PMMB 2, 1935, p. 5–52.

⁴ Prin deplasarea efectuată în momentul aflării executării acestor lucrări la sesizarea arh. Claudiu Moldoveanu, restauratorul picturii, la 11 noiembrie 1995, am constatat că rigola era integral executată, partea superioară a vechilor fundații distrusă pe o grosime de peste 10 cm, iar placa de beton turnată în partea de est a bisericii, fiind afectate în unele puncte chiar fundațiile acesteia. Au fost făcute fotografii și o schiță a planului fundațiilor primei biserici, în parte vizibile, în parte marcate în placa de beton. Am cerut imediat, prin referatul înregistrat la Direcția Monumentelor Istorice din Ministerul Culturii cu nr. 2 316/13. 02. 1995, precum și prin referatele nr. 2 399/23. 11. 1995, și 2 444/30. 11. 1995, oprirea lucrărilor și analizarea situației pentru găsirea unor soluții de remediere. Lucrările au fost sistate abia după turnarea plăcii de beton pe laturile de V, S, E și în partea estică a laturii de N, inclusiv absida. Aceasta a împiedicat obținerea unor date care puteau întregi informațiile existente în urma săpăturilor din 1933. În situația aceasta s-a convenit cu proiectantul și executantul efectuarea unor sondaje de verificare în mica suprafață rămasă neacoperită de placa de beton în partea de NV a bisericii, precum și în alte puncte, prin desfacerea plăcii.

existentă s-au putut efectua, înaintea încheierii lucrărilor la trotuar, numai sondaje de proporții foarte reduse, între zidurile actualei biserici și rigola betonată (fig. 1), care au urmărit obținerea de noi date privind fundațiile primei biserici a mănăstirii Snagov⁵. Trebuie menționat faptul că spațiul respec-

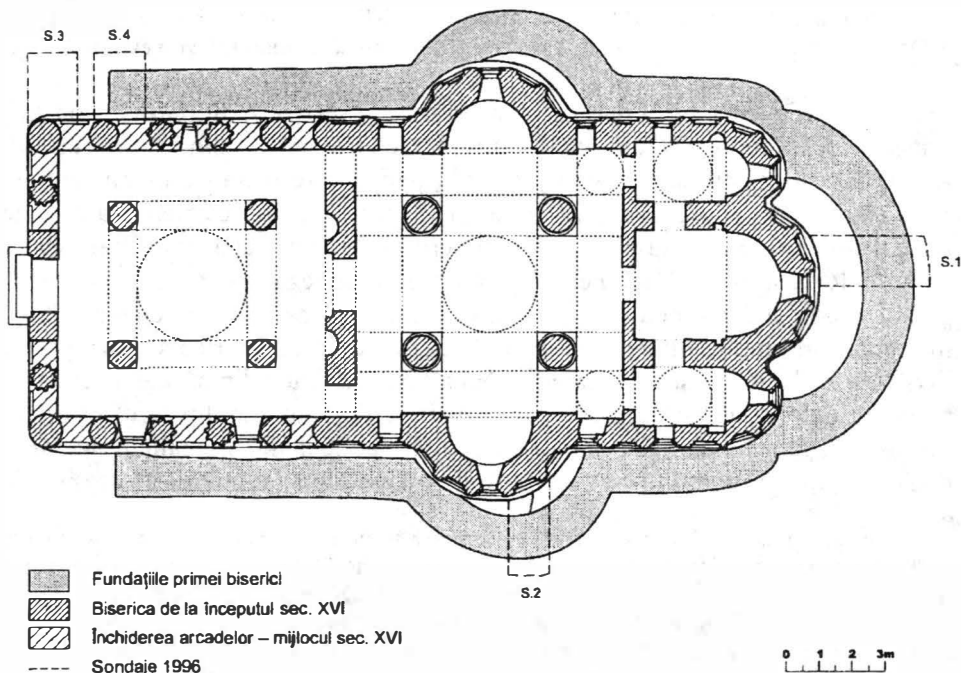

Fig. 1. Mănăstirea Snagov. Planul sondajelor din 1996 și planul fundațiilor vechii biserici.

tiv a fost foarte serios afectat de diferitele lucrări de restaurare din prima jumătate a secolului nostru, iar săpăturile arheologice din 1933 au cuprins aproape în întregime, cu excepția unor porțiuni de 0,30 m cruțate între șanțuri, o suprafață ce se întinde până la 10 m de biserică spre N și S, la 7 m spre E și la peste 11 m spre V⁶. La începutul secolului nostru, probabil cu ocazia lucrărilor de restaurare din 1904⁷, „s-a nivelat terenul din jurul bisericii îndepărtându-se un strat gros ca de 1,50 m de moloz și pământ”⁸. O nouă

⁵ În septembrie 1996 s-au executat la Snagov: spre E, un sondaj (S. 1) de 3,50 × 1,50 m, cu profilul sudic în axul absidei altarului; spre S, un sondaj de 2,20 m × 1,20 m, cu profilul vestic la 0,50 m E de axul absidei, în dreptul mijlocului pilastrului angajat de lângă fereastră (S. 2); la NV, un sondaj de 2 × 1,50 m în dreptul limitei vestice a bisericii (S. 3) și un sondaj de 2 × 1,50 m (S. 4), la 0,50 m de primul; înainte de acestea, în mai 1996, fusese săpat un mic sondaj lat de 1,50 m în spațiul îngust dintre vechea fundație și peretele betonat al rigolei, la vest de absida nordică.

⁶ Rosetti, *op.cit.*, p. 47, pl. 1.

⁷ Șerbănescu, *op. cit.*, p. 102.

⁸ Rosetti, *op. cit.*, p. 5, nota 2.

nivelare a terenului era preconizată în proiectele de amenajare ce au urmat săpăturilor din 1933⁹. În cadrul lucrărilor de restaurare din 1943 s-a prevăzut și amenajarea trotuarului în care urmau să fie marcate vechile fundații; în acest scop s-au executat săpături în jurul lor, cu lățimea de 0,60 m, până la o adâncime de 0,50–0,80 m, iar în dreptul absidei estice și spre interiorul fundațiilor¹⁰. Săpăturile din 1933–1934 și mai ales săpătura prin care au fost dezvelite în 1943 vechile fundații au înlăturat cu totul posibilitatea unor observații stratigrafice. Situația a fost agravată în 1995 prin executarea rigolei betonate, la circa 0,50 m în jurul vechilor fundații, și demantelarea părții superioare a acestora. Dacă trotuarul anterior avea partea inferioară a patului de beton la o cotă corespunzătoare nivelului de construcție al bisericii existente, suprafața trotuarului actual a fost prevăzută exact la cota nivelului de construcție, partea inferioară a stratului suport de beton armat situându-se, în dreptul absidei estice, cu peste 15 cm, iar în dreptul celei sudice cu 10 cm mai jos decât acesta. În aceste condiții s-au putut face anumite observații asupra tehnicii de construcție și a adâncimii fundațiilor primei biserici și s-a putut întocmi relevul lor.

Vechile fundații au fost descoperite la exteriorul bisericii actuale, în dreptul pronaosului chiar lângă fundațiile acesteia, în dreptul absidelor la o anumită distanță. În jurul lor se observă urmele săpăturii prin care ele au fost dezvelite în 1943, pe o lățime de circa 0,60 m, până la adâncimea de 0,70 m în partea de E și de 0,80–0,85 m la S și pe latura de N. În pământul răvășit de vechile săpături au fost găsite puține fragmente ceramice din sec. XV–XVIII, între care unul de Iznik, precum și, lângă absida estică, fragmente de olane.

Pământul galben viu se află la 0,50–0,60 m sub actuala suprafață (partea superioară a plăcii de beton), având deasupra sa, fără o delimitare netă, un strat subțire de circa 0,10 m de humus cenușiu-gălbui, fără urme arheologice.

⁹ Antemăsurătoarea–deviz semnată de arh. Horia Teodoru la 17 februarie 1937 prevedea nivelarea terenului din jurul bisericii, cu pante spre N și S, și marcarea zidurilor vechi; lucrările au întârziat: erau prevăzute pentru 1939, conform adresei Casei Grădinilor Publice din București nr. 3 676/12. 12. 1938 (dosarul nr. 3 418 – Mănăstirea Snagov din arhiva DMI).

¹⁰ Planul acestor săpături, în carnetul de atașamente din 1943, cuprinzând desene și fotografii (dosarul nr. 3 420 – Mănăstirea Snagov, din arhiva DMI); în referatul arh. Șt. Balș din 12 noiembrie 1943, înregistrat la CMI cu nr. 2 829/1943, după săpăturile făcute pentru dezvelirea fundațiilor descoperite de D. V. Rosetti în 1933, se preciza: „biserica actuală a fost ridicată înăuntrul vechilor fundații, probabil pentru a nu mai desface zidăria lor, în afară de latura vest, unde s-a spart fundația cea veche pentru a lungi biserica”. Trotuarul se propunea „a se face din lespezi de piatră de Măgura peste vechile fundații care se vor completa cu zidărie de piatră neregulată lucrată cu mortar de ciment, până la nivelul trotuarului, iar în partea unde nu este fundația veche, cu lespezi de piatră de trakit de Deva sau eventual Bicsadul Oltului (...). Astfel se va face deosebirea necesară pentru recunoașterea traseului fundațiilor fostei biserici” (dosarul nr. 3 419 – Mănăstirea Snagov din arhiva DMI). Executarea trotuarului a întârziat câțiva ani după turnarea în 1944 a patului de beton (dosarul nr. 3 421 – Mănăstirea Snagov, din arhiva DMI).

Peste acesta se află depuneri de pământ cenușiu cu rari pigmenți de cărbune și chirpici, din care se adâncesc gropi ce cuprind materiale arheologice din epoca bronzului sau din a doua epocă a fierului. Conturul acestor gropi, tăiate de fundațiile medievale și de săpăturile moderne, nu poate fi delimitat în întregime. În profilul sudic al sondajului S. 1 din dreptul absidei altarului se pot observa urmele unei astfel de gropi, sau poate a două gropi apropiate, într-un spațiu afectat în cea mai mare parte de fundația veche, precum și de săpătura din 1943 și de rigola betonată (fig. 2/1, 5/1). În partea inferioară a gropii, între fundația veche și rigolă, au fost descoperite fragmente ceramice

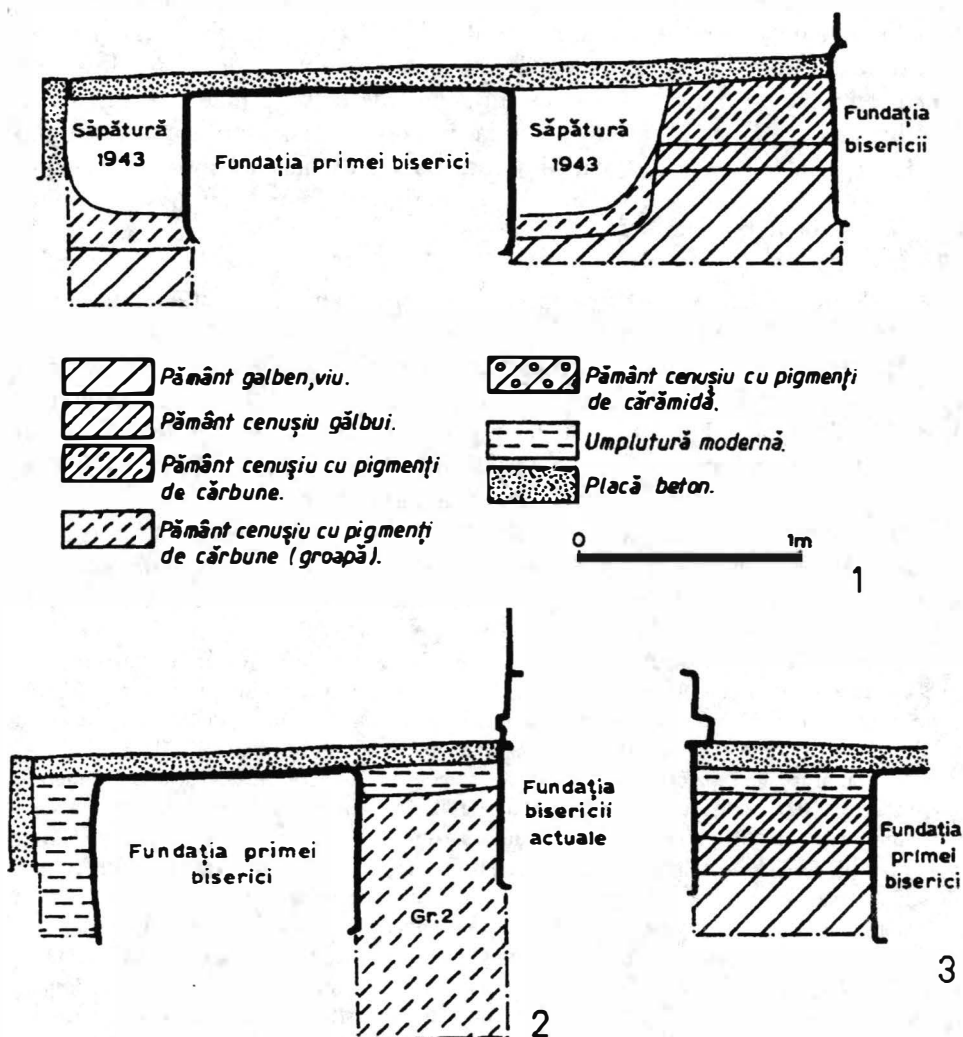

Fig. 2. Mănăstirea Snagov. 1 profilul sudic al S. 1; 2 profilul vestic al S. 2; 3 profilul estic al S. 2.

din etapa târzie a epocii bronzului. Lângă absida sudică, între cele două fundații, în S. 2 s-a delimitat marginea dinspre est a unei gropi probabil circulare (fig. 2/2, 5/2) ce se adâncește la mai mult de 1,40 m sub actuala suprafață și care nu a putut fi cercetată până la fund datorită spațiului prea îngust. Dimensiunile ei erau probabil destul de mari, diametrul putându-se estima la peste 1,50 m. În interior s-au găsit în cantitate destul de mare materiale geto-dace. Marginea unei alte gropi, adâncită până la 1,20 m sub actuala suprafață, acoperită în cea mai mare parte de fundațiile actualei biserici, a putut fi observată în dreptul colțului de NV al acesteia în S. 3 (fig. 3/2).

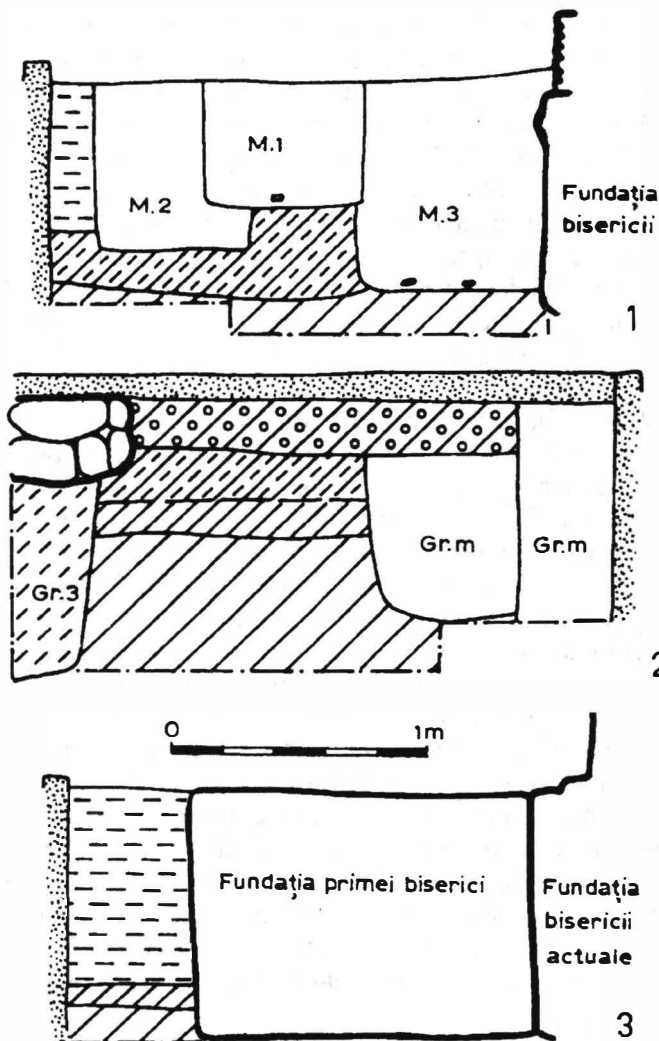

Fig. 3. Mănăstirea Snagov. 1 profilul estic al S. 3; 2 profilul vestic al S. 3; 3 profilul estic al S. 4 (legenda este aceeași ca la fig. 2).

Zona din apropierea colțului de NV al bisericii nu a fost afectată de săpăturile arheologice din 1933. Aici s-au descoperit mai multe morminte. Primul (M. 1) se afla la o adâncime mică, la mai puțin de 0,60 m sub actuala suprafață, ceea ce se explică prin săparea gropii de la o cotă mai ridicată a terenului, în cărui nivel a fost coborât cu prilejul diferitelor lucrări de restaurare. Scheletul avea antebrățele încrucișate pe mijloc, iar craniul aplecat spre stânga. În dreptul sternului au fost găsiți doi bumbi mici de bronz (fig. 9/2). Parțial sub acest mormânt, mai spre N și spre V, la 0,80 m sub actuala suprafață, se afla un altul (M. 2), lipsit de inventar. Antebrățul stâng era îndoit spre partea inferioară a toracelui, iar cel drept spre claviculă, la circa 10 cm de humerus. Această particularitate rituală, remarcată la o serie de morminte din necropole din sec. XV–XVII din Muntenia, în zona Muscelului sau în jurul Bucureștilor, precum și din Banat și Moldova sau, într-o perioadă mai timpurie, din Dobrogea, a fost atribuită bogomililor¹¹. În perioada destul de târzie de când poate data acest mormânt, probabil sec. XVII, poate fi presupusă mai curând o reminiscență cu caracter tradițional în folosirea acestui ritual, decât prezența efectivă a unor eretici de origine sud-dunăreană într-o necropolă monastică ortodoxă. Cel de-al treilea mormânt (M. 3), lipsit de inventar, se afla în imediata apropiere a fundațiilor bisericii, la adâncimea de 0,90 m. La marginea gropii, în colțuri și spre vest, se aflau pietre de dimensiuni mijlocii, unele așezate pe muchie. Scheletul avea antebrățele îndoite pe piept, cel drept puțin mai jos. Marginea unei alte gropi, necercetată, se afla la o adâncime puțin mai mare, în partea de nord a sondajului, în bună parte dincolo de limitele sale de nord și de vest.

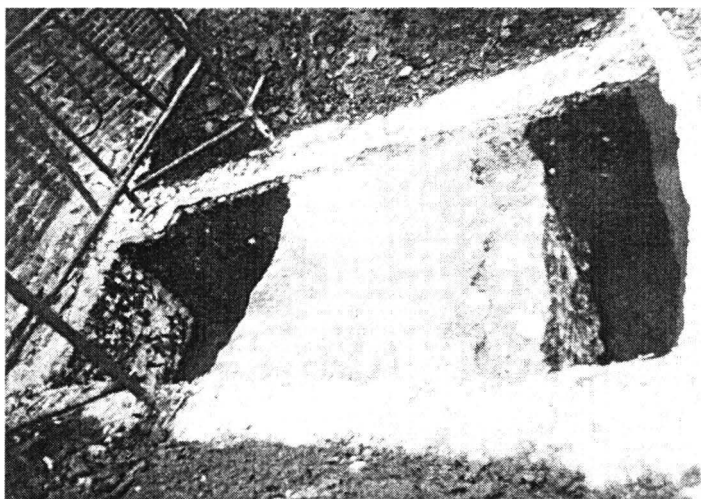
Au putut fi efectuate observații asupra fundațiilor vechii biserici, chiar în condițiile în care partea lor superioară a fost distrusă, iar săpăturile din jurul lor au împiedicat constatări legate de poziția stratigrafică. Este de remarcat adâncimea destul de mică, ajungând în partea de E abia la 0,85–0,90 m, iar în colțul de NV la 1,05 m sub partea superioară a plăcii de beton, în raport cu nivelul de construcție a actualei biserici la circa 0,90 m și respectiv 1,05 m. Ele sunt construite din piatră și mortar, turnate în șanțul de fundare săpat până în pământul viu. Grosimea acestor fundații este de circa 1,50 m în dreptul absidei altarului, circa 1,20 m în dreptul absidelor laterale și 1,30–1,35 m pe laturile de S și N.

După cum o arată fundațiile păstrate (fig. 1), prima biserică avea trei abside. Colțurile exterioare ale fundațiilor sunt rotunjite în dreptul proscomidiei și diaconiconului. Dimensiunile, măsurate la nivelul fundațiilor erau următoarele: lungimea la exterior 26 m, în interior circa 23 m; lățimea circa 12,80 m la exterior și 10,40 m în interior, iar în dreptul absidelor laterale 16,80 m la exterior și circa 14, 20 m în interior. Absidele laterale au lățimea de circa 6,50 m la exterior și 5,50 în interior, iar adâncimea de 2 m, absida altarului fiind lată de 10 m la exterior și 7 m în interior, cu o adâncime de 2,50 m. Compartimentarea interioară

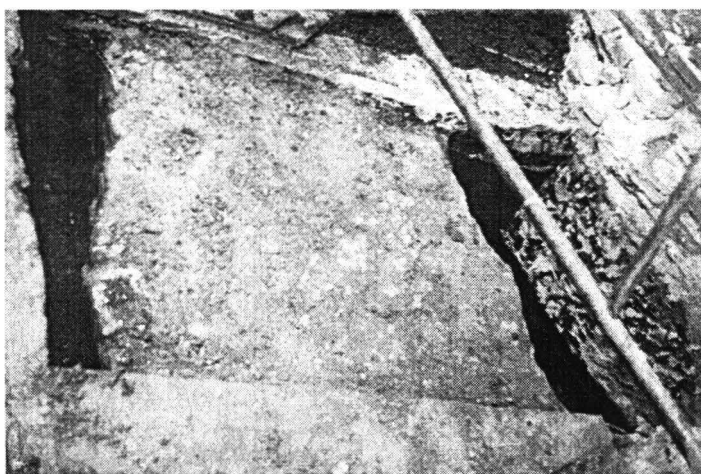
¹¹ Fl. Mirșu, *StComPitești* 2, 1971, p. 219–222; G. Cantacuzino, *Actes du XIVe Congrès International des Études Byzantines, Bucarest, 6–12 septembre 1971* II, București, 1975, p. 515–528.

1

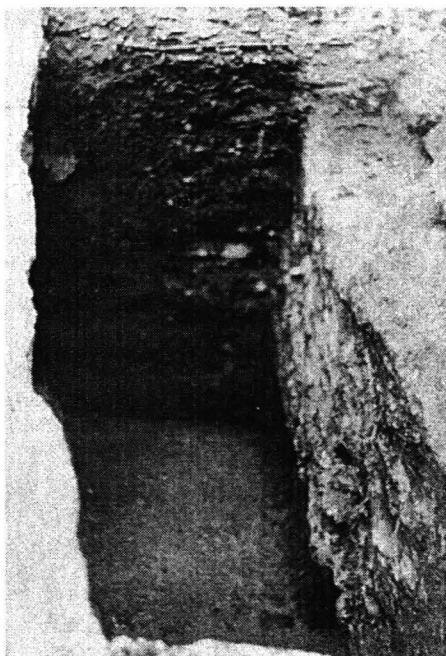

2

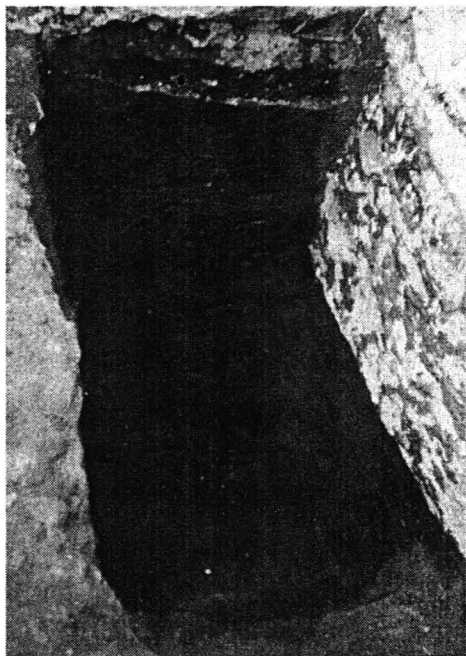

3

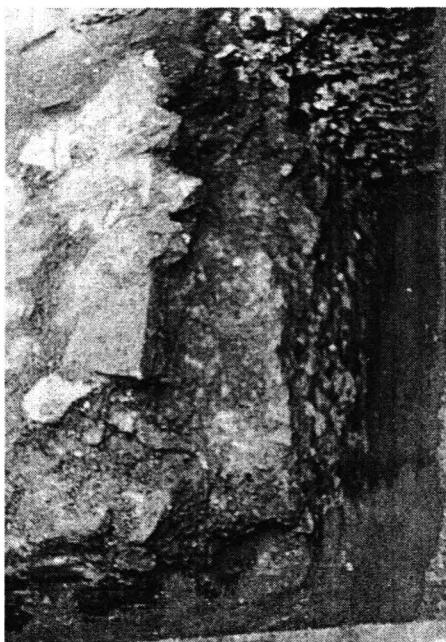
Fig. 4. Mănăstirea Snagov. 1 lucrările la rigola din jurul bisericii, la 11 noiembrie 1995; 2 S. 1, fundația primei biserici și fundația bisericii actuale, vedere dinspre S; 3 S. 2, fundațiile primei și ale actualei biserici, vedere dinspre E.

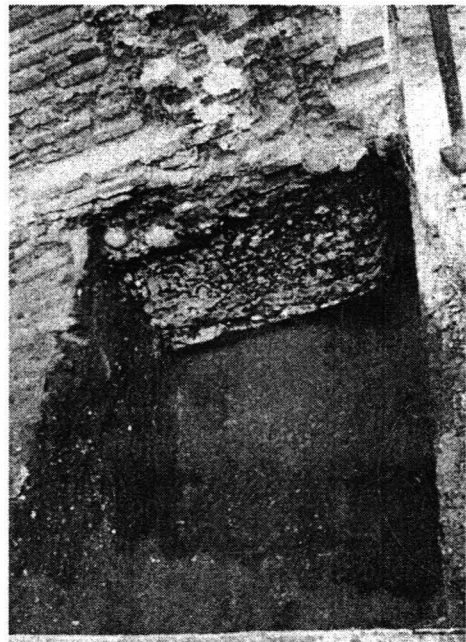
1

2

3

4

Fig. 5. Mănăstirea Snagov. 1 S. 1, fundația vechii biserici, vedere dinspre N; 2 S. 2, fundația vechii biserici (st.), fundația bisericii actuale (dr.), groapă getică; 3 S. 4, colțul de NV al fundației vechii biserici și fundația bisericii actuale; 4 S. 3, fundația colțului de NV al bisericii actuale.

nu este cunoscută. Din ce s-a publicat despre săpăturile din 1933¹² nu se cunoaște traseul zidului vestic al primei biserici în interiorul celei actuale. Lipsa menționării descoperirii vreunui zid transversal în pronaos, îndreptățește presupunerea că fundația zidului despărțitor între naosul și pronaosul primului edificiu se va fi aflat dedesubtul zidului dintre naosul și pronaosul actual, la circa 5 m de zidul vestic al primului lăcaș. Se remarcă lățimea deosebit de mare a primei biserici, ceea ce, fără a exclude posibilitatea unui tavan, permite ipoteza unui sistem de boltire care va fi fost susținut de patru stâlpi, ale căror fundații se puteau afla în afara zonelor cercetate în 1933 sau dedesubtul unor zidării ale actualei biserici. Cum nu se păstrează nimic din elevația zidurilor vechii biserici, distruse ca și partea superioară a fundațiilor, nu se cunoaște materialul și tehnica de construcție a acestora. Ținând seamă de grosimea fundațiilor se poate presupune că zidurile aveau o grosime puțin mai mică, apropiată de cea a zidurilor actualului lăcaș, absidele fiind poligonale.

Fundațiile bisericii actuale au fost construite în interiorul celor vechi, cu o anumită decalare spre vest, fiind situate la 3 m de limita de E și depășind cu 2,45 m limita de V a acestora. Cu excepția absidelor, unde între fundațiile celor două edificii există o distanță ce atinge 1,46 m la E și 0,50–0,70 m la S și la N, fundațiile laterale ale noii biserici au fost construite alături de cele vechi și intersectează fundațiile laturii de V a primei biserici, cu care s-au îmbinat (fig. 5/3). Ele sunt construite din piatră, unele fragmente de cărămidă și mortar, turnate în șanțul de fundare săpat în solul viu. Partea lor inferioară se află în dreptul absidei estice la o cotă situată cu circa 10 cm mai sus decât prima fundație, în dreptul celei sudice – cu 0,15–0,18 m mai sus, iar în colțul de NV la aceeași adâncime. Fundațiile sunt mai late decât elevația, cu 0,30–0,35 m pe latura de S a pronaosului, cu 0,15–0,25 m pe cea de N, cu 0,12–0,15 m în dreptul absidelor laterale și cu 0,08–0,15 m în dreptul altarului.

În apropierea colțului de NV, depășindu-l cu circa 0,15 m, se observă o porțiune de fundație din piatră și mortar, adăugată, cu o adâncime de circa 0,40 m, reprezentând evident o intervenție mai târzie (fig. 3/2, 5/4). Observațiile prezente pot fi puse în legătură cu unele din datele publicate în 1935. Atunci era menționată descoperirea „în fața intrării, la patru metri depărtare și paralel cu zidul exterior din partea de apus a bisericii”, a „resturilor unui zid de piatră ce se confunda cu o parte a pavajului de bolovani ce înconjoară biserica”, zid de „aceeași factură ca și temeliiile bisericii mai vechi (deși are o grosime mai mică, 60 cm față de 150 cm)”¹³, formulându-se ipoteza că acesta ar fi reprezentat un pridvor sau o tindă anterioară reparațiilor din 1815. Nu s-a putut executa o săpătură la vest de biserică. Fundația bisericii actuale nu continuă dincolo de limita ei vestică, fiind chiar retrasă aici puțin în raport cu elevația. Zidăria adăugată ar putea fi pusă în legătură cu o tindă care să fi funcționat o anumită perioadă, la o dată în orice caz sensibil ulterioară momentului construcției

¹² Rosetti, *op. cit.*, p. 48, pl. 2.

¹³ *Ibidem*, p. 45.

lăcașului, deși în ilustrația publicată nu e indicată vreo urmă de zidărie care să facă legătura între zidul menționat și biserică¹⁴.

Prezintă interes urmele de locuire din perioade cu mult anterioare evului mediu pe insula de la Snagov. În săpăturile efectuate de D.V. Rosetti au fost descoperite, deranjate de construcții și morminte mai noi, vestigii pre- și protoistorice. Urmele cele mai vechi au fost atribuite epocii bronzului, mai exact „civilizației tip Glina III, mai bine zis Fundeni”, fără a fi date alte amănunte privind materialele de acest fel descoperite sau ilustrații ale acestora. S-a considerat că locuirea nu a fost intensă în centrul insulei, presupunându-se că locuințele erau dispuse pe pantele ușoare dinspre apă¹⁵. În 1996, în spațiul foarte îngust dintre zidul primei biserici și rigolă, într-o groapă adâncită în pământul viu, au fost găsite mai multe fragmente ceramice lucrate cu mâna, cele mai multe din pastă neagră cenușie, dar și din pastă cenușie cu pietricele sau de grosime mai mare, arse inegal. A putut fi parțial întregit un vas din pastă neagră cenușie cu corpul bombat și buza oblică, care avusese o toartă supraînălțată, precum și un fragment dintr-un alt vas, de formă probabil apropiată, cu toarta supraînălțată cu secțiunea ovală (fig. 6/1–2). Materialele pot fi încadrate în etapa târzie a epocii bronzului, găsindu-și anumite analogii în descoperiri de la Radovanu¹⁶ și Zimnicea¹⁷. Groapa puțin adâncă în care au fost găsite, al cărei contur nu a putut fi determinat, pare a fi legată de o locuire din această perioadă. Probabil că aceleași epoci îi aparține și un gratoar de silex (fig. 9/1) găsit în sondajul de la NV de biserică, antrenat în pământul de umplură¹⁸.

Mai numeroase sunt vestigiile getice. D. V. Rosetti menționa mai multe gropi cu diametrul de 60–100 cm și adâncimea între 50–60 și 120 cm, asupra cărora emitea ipoteza că ar fi morminte de incinerare, în unele gropi aflându-se „pe lângă obișnuitul inventar, cenușă, oase calcinate și fragmente de calotă craniană umană”¹⁹. Aceste urme au fost datate în a doua jumătate a sec. II și în special în sec. I a.Chr.²⁰.

¹⁴ *Ibidem*, p. 47, pl. 1.

¹⁵ *Ibidem*, p. 7.

¹⁶ S. Morintz, *Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii. I. Epoca bronzului în spațiul carpato-balcanic*, București, 1978, p. 144, fig. 83/1, 2, 7; p. 145, fig. 84/1, 3.

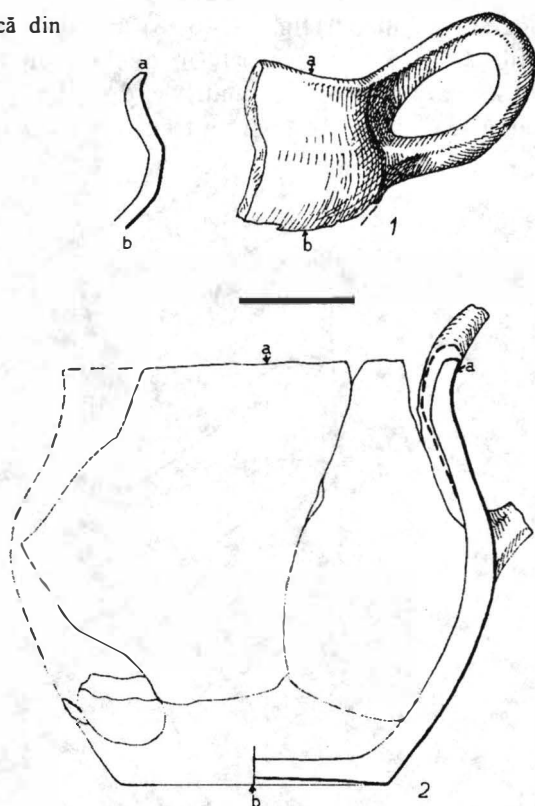
¹⁷ A. D. Alexandrescu, *Dacia*, N. S. 17, 1973, p. 77 și urm., pl. 9/11–16; Morintz, *op.cit.*, p. 57, fig. 31/9–14.

¹⁸ Pentru analogii cu materiale asemănătoare din epoca bronzului, vezi Al. Păunescu, *Evoluția uneltelor și armelor de piatră cioplită descoperite pe teritoriul României*, București, 1970, p. 329, fig. 49/3, 6.

¹⁹ Rosetti, *op. cit.*, p. 15, unde menționează că „în preajma lor nu s-au aflat până în prezent vestigii de locuințe”; în alt loc amintește însă „groapa bordeiului b, aparținând aceleiași vremi ca mormântul de incinerare a” (*ibidem*, p. 9).

²⁰ Vestigiile geto-dacice de la Snagov au fost datate ținând seama de factura materialului ceramic, între care un vas imitat după cupele deliene cu ornamente în relief, reproducând monede, și de materialul numismatic – monede republicane romane din anii 69, 49 și 42 a.Chr., o imitație locală a unui stater al lui Filip II și o monedă din Dyrhachium (Rosetti, *op. cit.*, p. 7–9, 15–18).

Fig. 6. Mănăstirea Snagov. 1-2 ceramică din faza târzie a epocii bronzului.

Materialele geto-dacice descoperite în 1996 provin în cea mai mare parte din groapa descoperită în spațiul dintre fundațiile primei și cele ale actualei biserici, în dreptul absidei sudice (S. 2, Gr. 2). Caracteristicile acestei gropi îndreptățesc considerarea ei drept o groapă menajeră. De formă aproximativ circulară, cu diametrul destul de mare, ea cuprindea numeroase fragmente ceramice, inclusiv de vase de uz comun și de provizii, la care se adaugă un fragment de lipitură arsă cu amprente de paie, precum și oase de animale mici (păsări, ovicaprine). Probabil că de un complex de locuire era legată și groapa de mică adâncime a cărei margine a fost observată sub colțul de NV al bisericii. Forma și dimensiunile gropilor, caracterul materialului ceramic, precum și existența fragmentului de lipitură arsă pot dovedi existența în insulă a unor locuințe.

Fragmentele ceramice getice descoperite la Snagov fac parte atât din categoria ceramicii de factură bună, în parte lucrată la roată, cât și din cea a ceramicii comune, lucrată cu mâna.

Din prima categorie trebuie menționate mai multe fragmente ale unor vase cu picior (tipul numit „fructieră”). Sunt fragmente ale unor buze răsfrânte puțin spre exterior, din pastă de culoare cenușie cu nuanțe castanii în spărtură,

lucrate cu mâna (fig. 7/1-6, 8) sau lucrate la roată din pastă fină, cenușie (fig. 7/7). S-a descoperit (în S. 4) și un fragment provenind de la partea superioară a piciorului unui vas din pastă cenușie. Din pastă fină, de culoare cenușie deschisă, este și un fragment cu peretele relativ gros, cu decor incizat

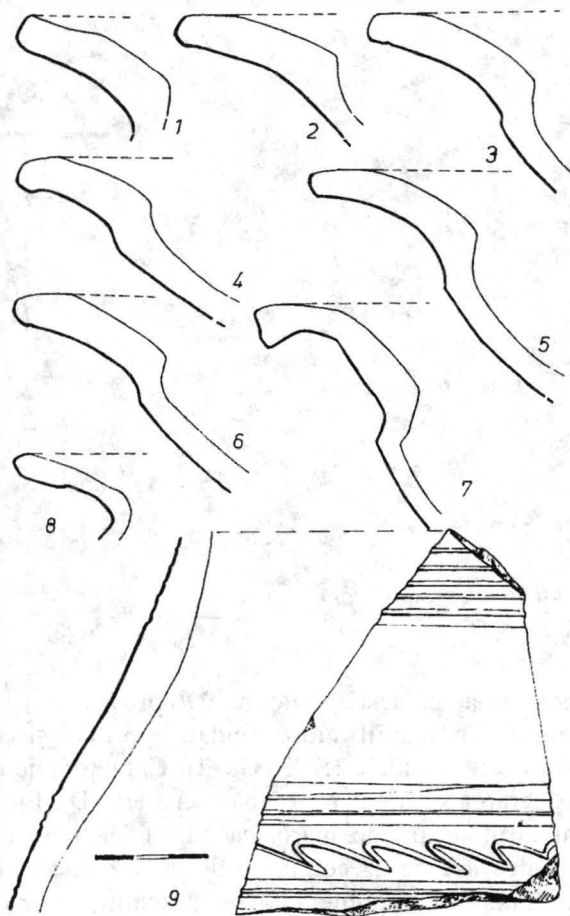

Fig. 7. Mănăstirea Snagov. 1-6, 8 fragmente ceramice getice lucrate cu mâna, din pastă cenușie; 7, 9 fragmente ceramice getice lucrate la roată.

din benzi de linii orizontale având între ele o linie în val (fig. 7/9). Mai trebuie menționat un fragment de vas (urcior) cu toarta ruptă, din pastă cenușie deschisă, precum și un fragment de toartă de vas alcătuită din trei cilindri subțiri alăturați.

În categoria ceramicii comune (rudimentare) se încadrează cea mai mare parte a materialului descoperit, mai ales în groapa 2, de lângă absida sudică. Sunt fragmente provenind de la vase din pastă poroasă, cu pietricele și cioburi pisate, arse inegal, de culoare cenușiu-castanie sau cenușiu-carămidă, uneori

cu urme de ardere secundară. Cele mai multe sunt fragmente de oale (în formă de borcan) cu profil puțin arcuit, cu buza ușor răsfrântă spre exterior sau aproape dreaptă (fig. 8/1–2, 4, 6–7). Sunt decorate cu ornamente în relief – butoni simpli, cilindrici sau rotunzi, de dimensiuni relativ mari (fig. 8/6–9),

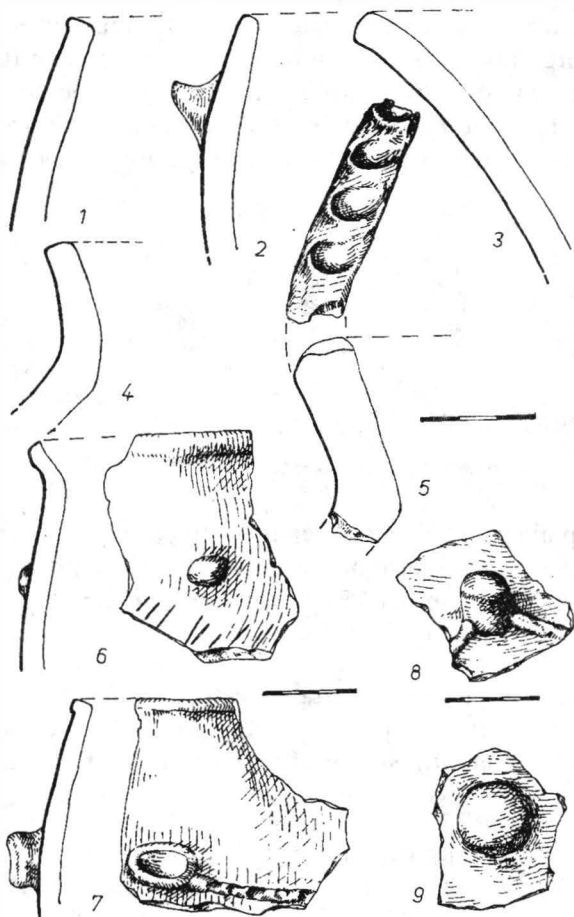

Fig. 8. Mănăstirea Snagov. 1–9 fragmente ceramice getice lucrate cu mână.

sau brâuri în relief alveolate (fig. 8/7–8); uneori butonii sunt asociați cu brâul alveolat dispus în forma de ghirlandă (fig. 8/8). Un fragment are buza, răsfrântă, decorată cu alveole (fig. 8/5), iar altul o proeminență aplatizată sub buză. Mai trebuie amintite: un fragment dintr-un vas de dimensiuni mici, cu profilul aproape drept, buza foarte puțin arcuită, din pastă cărămizie, un fragment de vas cu fundul drept și altul din partea inferioară a unui vas cu suport în formă de inel, cu pereți groși. S-au găsit și fragmente de vase de provizii de dimensiuni mijlocii, din pastă cărămizie, poroasă.

Fragmentele ceramice getice descoperite în 1996 se adaugă numeroaselor descoperiri de la Snagov din 1933, datate pe baza unor elemente certe în a doua jumătate a sec. II și în special în sec. I a.Chr. Ele își găsesc analogii în descoperirile din aceeași perioadă de la Tinosu²¹, Piscul Crăsani²², Popești²³, încadrându-se în tipurile cunoscute ale ceramicii geto-dacice²⁴.

Deși foarte restrânse ca întindere, sondajele din 1996 de la Snagov au dus la descoperirea unor vestigii semnificative. Materialele din faza târzie a epocii bronzului aduc elemente în plus față de vechile descoperiri aparținând acestei perioade și îngăduie o mai precisă încadrare a acestora. Materialele getice prezintă interes datorită descoperirii lor în gropi legate de complexe de

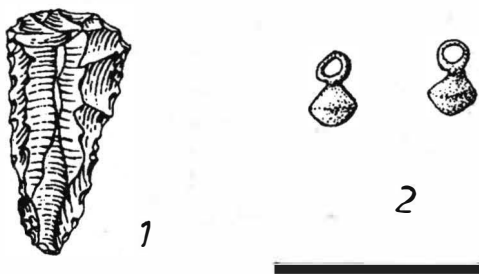

Fig. 9. Mănăstirea Snagov. 1 gratoar de silex (S. 3); 2 bumbi din bronz descoperiți în M. I.

locuire, ceea ce pune încă o dată sub semnul întrebării ipoteza atribuirii gropilor descoperite în 1933 unor morminte de incinerare²⁵. Viitoare săpături în alte zone ale insulei, necercetate până în prezent, vor putea îmbogăți datele asupra locuirilor din perioadele menționate.

În mod special trebuie stăruit asupra vestigiilor medievale, mai ales asupra fundațiilor primei biserici a mănăstirii Snagov. Chiar dacă acum a lipsit posibilitatea unor observații stratigrafice asupra acestora, descoperirile din 1933 îndreptățesc datarea vechiului lăcaș în a doua jumătate a sec. XIV. Prima

²¹ Radu și Ecaterina Vulpe, *Dacia I*, 1924, p. 195–203, fig. 22/2, 5, 6, 8, 13; fig. 24/10, 11; fig. 26; fig. 28/111; fig. 30; fig. 32.

²² Ion Andrieșescu, *Piscul Crăsani*, București, 1924, p. 51–56, 63–68, fig. 18–53, 82–113, 118–121, 129, 160–164, 194–198.

²³ R. Vulpe, *SCIV 6*, 1955, 1–2, p. 249–251 și fig. 12/1, 13/5; idem, *Materiale 3*, 1957, p. 234, fig. 9; idem, *Materiale 6*, 1959, p. 315, fig. 9/6.

²⁴ Vezi I. H. Crișan, *Ceramica daco-getică*, București, 1969, p. 136, fig. 60/1, p. 130, fig. 56/3, 4, 7, 8, p. 162, fig. 74/1, fig. 75/1, 3, 5, p. 173, fig. 88; pentru vechile descoperiri de la Snagov vezi *ibidem* p. 138–139.

²⁵ Îndoiala asupra caracterului funerar al descoperirilor de la Snagov a fost exprimată încă în 1936 de Ion Nestor (*PZ 27*, 1936, 3–4, p. 270–271), iar mai recent de Mircea Babeș (*SCIVA 39*, 1988, 1, p. 5, 11–12); ele sunt însă incluse în rândul complexelor funerare în diferite lucrări: M. Macrea, M. Rusu, *Dacia*, N. S. 4, 1960, p. 223–224, 226, fig. 14; D. Protase, *Riturile funerare la daci și daco-romani*, București, 1971, p. 47–48, 64–65, care remarcă situația nu îndeajuns de concludentă, rostul sepulcral îndoielnic al gropilor de acolo (*ibidem*, p. 69, 80).

mențiune documentară a mănăstirii se află într-un document dat de Mircea cel Bătrân, probabil în ultimul deceniu de domnie, prin care se întărește „popii chir Lazăr de la Sneagov” satul Ciulnița pe Buzău, dăruit mănăstirii Snagov de fratele domnului²⁶. Mănăstirea exista așadar în timpul lui Mircea, iar materialele numismatice descoperite de D. V. Rosetti indică o datare chiar anterioară. Într-un mormânt aflat în interiorul primei biserici, distrus parțial de fundația laturii de S a celei actuale, s-a aflat o monedă de la Vladislav I (1364 – cca 1377)²⁷; la aceasta se adaugă o monedă emisă de țarul de la Târnovo Ivan Alexandru (1331–1370), descoperită într-un mormânt situat la NV de biserică²⁸, precum și monede de la Mircea cel Bătrân, găsite în alte morminte²⁹.

Mănăstirea a primit danii de la Dan al II-lea la 7 octombrie 1428 și în 1428–1429³⁰, de la Vlad Dracul în 30 iunie 1441³¹, precum și de la alți voievozi din sec. XV. Ușile de lemn ale paraclisului cu hramul Buna Vestire, aflate de Alexandru Odobescu în biserica fostului schit din satul Turbați, au o inscripție care menționează zidirea acestuia în zilele lui Vladislav II, în anul 1453³². Tradiția și mențiunile cronicilor atribuie lui Vlad Țepeș ridicarea mănăstirii Snagov³³. În documente există numai mențiuni mai târzii ale unor danii acordate mănăstirii de acest domn³⁴; a fost chiar pusă la îndoială veridicitatea tradiției cronicărești³⁵ sau s-a considerat că poate fi vorba de o confuzie între Vladislav II, ctitorul paraclisului, și Vlad Țepeș³⁶. Se poate presupune că acestuia din urmă i se datoresc anumite lucrări efectuate în cadrul ansamblului monastic³⁷. E greu de dovedit dacă a fost vorba de o reparație a primei biserici și ar fi hazardat să i se atribuie reclădirea acesteia³⁸. Este în general admis că actualul edificiu a fost ridicat de

²⁶ DRH, B I, București 1966, nr. 34

²⁷ Rosetti, *op.cit.*, p. 28

²⁸ *Ibidem*, p. 18 și p. 20, fig. 26/a–b.

²⁹ *Ibidem*, p. 13, 14 și p. 30, fig. 46/a–b.

³⁰ DRH, B I, nr. 59, 61.

³¹ *Ibidem*, nr. 95.

³² Lectura inscripției datorată lui C.C. Giurescu, RIR 5–6, 1935–1936, p. 631

³³ *Istoria Țării Românești 1290–1690. Letopiseșul cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu și D. Simonescu, București, 1960, p. 4: „Vlad Vodă Țepeș. Acesta au făcut cetatea de la Poenari și au făcut sfânta mănăstire ot Sneagov”; *Istoriile domnilor Țării Românești*, de Radu Popescu vornicul, ed. C. Grecescu, București, 1963, p. 15: „au luat domnia Vlad Vodă, carele s-au poreclit Țepeș. Acesta au făcut mănăstirea Sneagovul și cetatea de la Poenari”.

³⁴ Un document dat de Mircea Ciobanul la 26 iunie 1558 menționează „cărțile vechi: a lui Vlad voievod Țepeș, și a lui Vlădislav voievod cel Bătrân și a lui Băsărab voievod cel Bătrân” (Laiotă), date mănăstirii Snagov, vezi DRH, B V, București, 1983, nr. 123.

³⁵ Încă de către Al. Odobescu (*Câteva ore la Snagov*, în *Opere* II, București, 1967, p. 200) care admitea că „Țepeș pare a fi întărit și el ceva danii la Snagov” (*ibidem*, p. 208).

³⁶ Gr. Ionescu, *Istoria arhitecturii în România I*, București, 1963, p. 301.

³⁷ N. Iorga, *Câteva indicații asupra mănăstirii Snagovul*, Vălenii de Munte, 1926, p. 4; Șerbănescu, *op.cit.*, p. 31–32.

³⁸ N. Dobrescu, *Din istoria bisericii române. Secolul al XV-lea*, București, 1910, p. 50, considera, înaintea descoperirii urmelor primei biserici, că, dată fiind existența de multă vreme a mănăstirii, se poate ca Vlad Țepeș să fi făcut numai biserica de zid sau să fi terminat ce rămăsese neterminat din clădirile înconjurătoare.

Neagoe Basarab, după cum o arată pisană pictată la 14 septembrie 1563, în care se precizează că biserica este „din temelie zidită de Domnul răposatul Io Basarab voievod”³⁹, reprezentat în tabloul votiv din naos precum și în pronaosul bisericii⁴⁰. În legătură cu acest voievod poate fi pus fragmentul de inscripție în piatră cu slovele Băș[ărab], descoperit în apropierea bisericii în 1933⁴¹. Locul actualei biserici a mănăstirii Snagov în evoluția arhitecturii românești a fost analizat de istoricii artei și arhitecturii⁴² și este de prisos să stăruim aici asupra acestei probleme.

Este de mirare faptul că până în prezent vestigiile primei biserici a mănăstirii Snagov nu s-au bucurat de atenția cuvenită. Amănuntele asupra construcțiilor și concluziile erau amânate în 1935 pentru un studiu care nu a mai apărut, iar fundațiile vechi erau numai vag și inexact sugerate în planurile din raportul publicat atunci⁴³. Trotuarul amenajat la câțiva ani după restaurarea din 1943 a urmărit parțial vechile fundații. Planul lor nu a fost nicăieri publicat⁴⁴.

În urma sondajelor efectuate în 1996 pot fi introduse în circuitul științific unele date mai precise privind un monument de primă importanță al vechii arhitecturi românești. Cunoscând în prezent, chiar dacă nu complet, planul fundațiilor vechii biserici, trebuie remarcate proporțiile edificiului, care se situa între cele mai mari biserici din secolele XIV–XV. Lățimea sa depășește cu mult pe cea a celor mai mari biserici de plan triconc și este greu de presupus că deasupra naosului putea fi construită o boltă sprijinită pe ziduri aflate la o distanță de peste 10 m. Fără a exclude cu totul posibilitatea ca acest compartiment să fi fost acoperit cu un tavan, poate fi formulată ipoteza – ce va trebui verificată printr-o viitoare cercetare în interior – că prima biserică avea un plan care a inspirat pe constructorii actualului lăcaș, respectiv un plan compus, derivat din cel al catoliconului atonit, care să îmbine modelul trilobat cu cel în cruce greacă înscrisă⁴⁵. În acest caz, vechea biserică a mănăstirii Snagov ar fi primul monument de acest tip din arhitectura Țării Românești, având un loc aparte între edificiile de cult ale acelei vremi.

³⁹ V. Drăghiceanu, BCMI 24, 1931, 67, p. 42.

⁴⁰ Șt. Andreescu, BOR 88, 1970, 1–2, p. 185 și urm. și fig. 1, 2.

⁴¹ Rosetti, *op. cit.*, p. 27 și p. 44, fig. 28; tot de Neagoe Basarab ar putea fi legată și mențiunea confuză despre cititoria bisericii de către „Basarab voievod, fiul lui Basarab cel Bun voievod” dintr-un hrisov dat de Constantin Șerban la 30 iunie 1654 (Șerbănescu, *op. cit.*, p. 21; N. Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România I. Țara Românească II*, [Craiova], 1970, p. 615, n. 91).

⁴² N. Ghika-Budești, BCMI 20, 1927, 53–54, p. 137; idem, BCMI 35, 1942, 1–2, p. 18–19; Ionescu, *op. cit.*, p. 300–306; *Istoria artelor plastice în România I*, red. G. Oprescu, București, 1968, p. 242–243; vezi și V. Brătulescu, *Mănăstirea Snagov*, București, 1933; M. Deac, *Mănăstirea Snagov*, București, 1969.

⁴³ Rosetti, *op. cit.*, p. 49 și pl. I, II, p. 47–48.

⁴⁴ Schița executată după degajarea și completarea zidăriei lor în 1943–1944, care urmărea precizarea volumului lucrărilor, nu cuprinde toate cotele necesare (dosarul nr. 3420 – Mănăstirea Snagov, din arhiva DMI).

⁴⁵ Vezi G. Balș, *Notiță despre arhitectura Sf. Munte*, București, 1913, p. 35, 42–45.

OBSERVATIONS ARCHÉOLOGIQUES À SNAGOV

RÉSUMÉ

Les sondages de sauvetage entrepris autour de l'église du monastère de Snagov ont complété les informations sur l'ancienne église et aussi sur les vestiges des époques antérieures, connues grâce aux fouilles effectuées en 1933 par D. V. Rosetti.

On a découvert des matériaux appartenant à la période récente de l'âge du bronze, aussi que de nombreux fragments céramiques gétiques, la plupart de ces derniers provenant d'une ancienne fosse ménagère.

Les sondages ont permis de connaître des détails concernant le plan et la technique de construction de la première église. Ses fondations ont une épaisseur de 1,20–1,50 m et une profondeur de 0,90–1,05 m. L'église actuelle a été érigée à l'intérieur de la surface des anciennes fondations, avec un décalage vers l'ouest. L'ancienne église avait trois absides. Ses dimensions atteignaient à l'extérieur 26 m de longueur et 12,80 m de largeur (16,80 m aux absides latérales). L'aménagement de l'espace intérieur n'est pas connu. La grande largeur de l'édifice permet de formuler l'hypothèse, qui devrait être vérifiée par de nouvelles recherches, qu'au dessus du naos pouvait se trouver une coupole soutenue par quatre piliers. On peut donc présumer que la première église du monastère de Snagov, attestée au temps de Mircea l'Ancien (1386–1418) et dont les débuts remontent, d'après les anciennes fouilles, vers la deuxième moitié du XIVe siècle, avait un plan qui, dans une certaine mesure, servit comme modèle pour l'église érigée dans le premier quart du XVIe siècle.

EXPLICATION DES FIGURES

- Fig. 1. Monastère de Snagov. Le plan des sondages de 1996 avec le plan de la première église.
Fig. 2. Monastère de Snagov. 1 coupe stratigraphique de la paroi sud du sondage 1; 2 coupe stratigraphique de la paroi ouest du sondage 2; 3 coupe stratigraphique de la paroi est du sondage 2.
Fig. 3. Monastère de Snagov. 1 Coupe stratigraphique de la paroi est du sondage 3; 2 coupe stratigraphique de la paroi ouest du sondage 3; 3 coupe stratigraphique de la paroi est du sondage 4.
Fig. 4. Monastère de Snagov. 1 les travaux pour l'aménagement de la rigole autour de l'église (11 novembre 1995); 2 le sondage 1, les fondations de la première église et de l'église actuelle, vue de sud; 3 le sondage 2, la fondation de la première église et celle de l'église actuelle, vue d'est.
Fig. 5. Monastère de Snagov. 1 sondage 1, fondation de l'ancienne église, vue de nord; 2 sondage 2, fondations de l'ancienne et de l'actuelle église, fosse ménagère gétique; 3 sondage 4, l'extrémité ouest des fondations de l'ancienne église; 4 sondage 3, l'extrémité nord-ouest de l'église actuelle.
Fig. 6. Monastère de Snagov. 1–2 céramique de l'étape récente de l'âge du bronze.
Fig. 7. Monastère de Snagov. 1–6, 8 céramique gétique travaillée à la main; 7, 9 céramique gétique tournée.
Fig. 8. Monastère de Snagov. 1–9 céramique gétique travaillée à la main.
Fig. 9. Monastère de Snagov. 1 grattoir en silex, probablement de la fin de l'âge du bronze; 2 boutons en bronze trouvés dans la tombe M. 1.

